

De magie van het gesproken woord – actuele homiletiek

Voor een goede preek of homilie hoef je niet meer naar de kerk te gaan. Via kerkroep.nl of kerkdienstgemist.nl zijn per jaar alleen al in Nederland 150.000 kerkdiensten met beeld en/of geluid live of achteraf te volgen, gewoon thuis via de laptop.

Preekkanaal YouTube

Podcasts met dagelijkse overdenkingen zoals op Lazarus.nl en EerstDit.nl hebben in korte tijd een grote populariteit gekregen onder veelal jonge christenen. Niet langer de dorpskerk, maar het internet levert het geestelijk voedsel voor gelovigen en zoekers van allerlei gezindte.

Islamitische vrijdagpreken, *hindi pravachan* en christelijke overdenkingen van vooral fundamentalistische signatuur zijn in overvloed op YouTube te vinden. Sommige Nederlandse orthodox-protestantse studenten oriënteren zich langs deze weg op puriteinse preken uit de Verenigde Staten.

Hoe groot de invloed van dit verschijnsel is, is nauwelijks te meten, maar de tendens is internationaal en reikt ook buiten de muren van het religieuze instituut.

Dat was wel vaker zo. Het gold ook in de Middeleeuwen al voor de christelijke predi-

king, wanneer er buiten de specifiek liturgische context en/of in de open lucht geprekeerd werd. Tijden waarin verandering in de lucht zat en religieuze opwekking plaatsvond, waren bovendien altijd verbonden met preekbewegingen. Religieuze vernieuwing vraagt immers om communicatie en de prediking is een belangrijke vorm van massacommunicatie.

Festival van preken

Dit themacluster over ‘prediking’ geeft een weerslag van een aantal bijdragen op het (vooral protestantse) preekfestival dat op de derde dinsdag in september 2019 in Amersfoort werd gehouden. Dat de dag het karakter van een festival kreeg, correspondeerde met het hedendaagse verschijnsel om van elke liturgische bijeenkomst een op beleving gericht ‘event’ te maken. De ‘festivalisering’ van onze cultuur gaat wat dat betreft niet aan de kerk voorbij.

Het preekfestival diende vooral tot onderlinge bemoediging voor collega-predikers, die het ambacht van de prediking met hart en ziel vervullen maar voor wie het veelal moeilijk is om

< *Adriaan Plantinga, Maria Christina Kapel Den Dolder: ‘Woorden van toen proeven in de tijd van nu.’*

daar direct resultaat van te zien bij de slinkende aantallen kerkbezoekers. Zoals Augustinus al veelvuldig de apostel Paulus citeerde: ‘Ik heb geplant, Apollos heeft begoten, maar God gaf de groei’ (Augustinus 2001, 59).

Het verschijnsel prediking bleek het waard om gevierd te worden, zoals Kees van Ekris bij de opening zei: ‘Misschien is een festival wel een uitstekend moment om elkaar te herinneren aan de vreugde van waaruit wij leven en spreken, en aan de vreugde die het doel van ons spreken is.’

De preek vieren

In dit themacluster schetsen we een aantal aspecten die het mogelijk maken om de preek te blijven vieren. Zo is daar de blijvende waarde en misschien wel herontdekking van de retorica (Westra).

We proeven de spannende confrontatie wanneer preken geen tijdloze waarheden blijven, maar concreet durven worden in de context waarin ze uitgesproken worden (Dijkstra).

En waar tot op vandaag de kwestie van toelating tot het gilde van predikers in sommige kerken een brekpunt blijft, kunt u al dan niet met verbazing en bewondering kennis nemen van prediksters uit de negentiende eeuw die zich toen al evenzeer geroepen voelden tot het predikambt als vele vrouwen en mannen nu (Hof).

Het deed mij denken aan het onderzoek van Anne-Carter Florence naar prediksters uit de Nadere Reformatie. Florence toont aan, dat wie de definitie van prediking oprekt en onder prediking niet alleen het door de kerk geautoriseerde en gesanctioneerde religieuze spreken verstaat, een veel breder en gevarieerder palet van spre-

kers en preeksters in beeld krijgt dan dat het dominante discours of de traditionele homiletiek laat zien. De magie van het gesproken woord beweegt zich immers breed in onze cultuur.

Hieronder volgt daarom een verkenning van de homiletische kracht die zich daarin momenteel manifesteert.

Communicatie en smartphone-cultuur

Onze communicatieve cultuur is meerdimensionaal geworden, zeker als het om massacommunicatie gaat. Beïnvloeding geschiedt door online en offline communicatie tegelijkertijd, door woord, beeld en geluid in samenspel en via een communicatieve strategie die altijd meer dan één medium omvat. De smartphonecultuur claimt telkens wisselende, korte aandacht. Dat heeft zijn weerslag op de spanningsboog van prediking, die door de tijd heen korter is geworden.

Toch blijkt het gesproken woord nog altijd een belangrijke stem te zijn. In het seculiere veld vormen *TED-talks* een inspiratiebron voor velen. De jonge klimaatactiviste Gretha Thunberg krijgt media-aandacht vanwege haar acties én toespraken. Zo nu en dan zijn het politieke redevoeringen die de gemoederen raken, zoals de met cultuurchristendom doorspekte redevoering van Thierry Baudet na de verkiezingen in maart 2019.

En een jaar eerder was het de trouwpreek door bisschop Michael Curry bij het huwelijk

- *Bij religieuze vernieuwing is prediking een belangrijke vorm van massacommunicatie*

- *De prediker vandaag heeft de kans om te midden van alle vluchtigheid het geheugen voor God op te wekken*

van de Britse prins Harry en Meghan Markle die wereldwijd bewondering oogstte, omdat hij in staat was in een heel directe aanspraak een herkenbaar thema als de liefde op universele wijze met humor en gevoel te concretiseren en niet schroomde om de pijnlijke kanten ervan ook impliciet te benoemen. Zijn preek was een voorbeeld van retorische ‘celebration’, zijn persoon als zwarte bisschop maakte hem tot *outsider* die meer kon zeggen dan iedere andere hofprediker ooit zou kunnen doen, en zijn als authentiek ervaren charisma verleende hem een grote gunfactor.

Het feit dat deze preek door velen als uiterst relevant werd ervaren, toont aan hoezeer liturgisch ritueel én adequate verwoording nog altijd een extra dimensie kunnen verlenen aan bezinning op het leven bij tijd en gelegenheid.

God herinneren

De meerwaarde van het *live* gesproken woord, de *viva vox* van de prediker in of buiten een liturgische bijeenkomst, kan verschillende functies dienen. Vanouds zijn er in elk geval het onderricht, de verkondiging, de vermaning en de vertroosting. De acte van prediking ‘sticht’ niet alleen de hoorders individueel, zoals men in protestantse kringen placht te zeggen, maar ze sticht ook gemeenschap tussen de aanwezigen onderling: men beleeft dit woord in deze situatie, het woord gebeurt.

Theologisch staat er dan ook iets op het spel: niet het woord van de prediker is louter functioneel, het kan tevens een sacramenteel karakter dragen. Het is niet alleen de echo of neerslag van een bijbelwoord van Godswege, maar daarin en daardoor communiceert God zelf met de hoorder.

Deze dimensie raakt aan de diepste *drive* van de prediker: een woord van Godswege delen. In een tijd van korte concentratie en snelle communicatie is dat een enorme uitdaging, omdat het de lange adem van het luisteren, het bidden en het studeren vraagt. Alleen daarmee houdt de lokale prediker het op de lange duur uit.

Jeffrey Arthurs (2017) karakteriseert de functie van de prediking op die manier in onze veeleisende tijd als ‘*remembering God*’. Hij haakt hiermee aan bij de meest centrale functie van liturgisch ritueel, namelijk ‘gedenken’. De prediker vandaag heeft de kans om te midden van alle vluchtigheid het geheugen voor God op te wekken, om de herinnering aan God levend te houden en om dat te doen via verhalen, symbool, stijl en ceremonie. Logisch dat narratieve prediking in de homiletiek veel aandacht krijgt.

Theologie van verzet

In de homiletische bezinning van het laatste decennium is veel aandacht voor de profetische dimensie van prediking. Dat valt te duiden als een reactie op naar binnen gekeerde theologie en prediking aan het einde van de vorige eeuw. Naast geloofstoerusting is ethiek opnieuw een vigerend thema in de prediking. Dit komt grotendeels op vanuit onvrede met de bestaande dominante neoliberale consumptiecultuur.

Phil Snider en anderen (2018) zien daarbij drie bewegingen in de preken die in deze traditie staan: ze contrasteren de wereld waarin we leven met Gods bedoelingen, ze nodigen de hoorders uit om te proeven van de alternatieve werkelijkheid waarin Gods bevrijdende werk wordt ervaren en ze equiperen luisteraars om recht te doen en waarheid lief te hebben. Deze kritische of profetische dimensie van prediking kan uiteraard alleen gedijen in een atmosfeer waarin de prediking moreel gezag heeft.

Leah Shade (2019) zet vanuit haar onderzoek naar prediking over controversiële thema's op een rijtje hoe de prediker in dit gezag kan groeien: vooral geworteld blijven in de bijbelse bronnen, de eigen gevoeligheid voor thema's van gerechtigheid oefenen, concreet zijn en vooral ook in gesprek blijven. Vanuit andere studies blijkt ook hoezeer verbeeldingskracht daarbij van belang is. Kun je je Gods wereld eigenlijk wel voorstellen? Het resultaat zal vast en zeker een meer subversieve prediking zijn.

Prediking als dialoog

Het Nederlandse preekfestival was een overwegend protestants en cultureel 'wit' initiatief. Wereldwijd heeft prediking meer kleur en klanken.

In de homiletiek wordt preekkunde steeds meer gezien als een onderzoeksveld waarin ook communicatie- en culturele wetenschappen op geïntegreerde wijze bijdragen. De tijd dat de preek vooral toepassing van theologie was, is immers voorbij. De verwoording en belichaming van de prediking zijn uitingen van theologie op zich: het zijn praktijken die staan voor een visie op God, mens en wereld.

Een homileet als John McClure pleit in dat verband ook voor prediking als een vorm van religieuze communicatie die veel verder gaat dan de toespraak van een geautoriseerd persoon tot een groep mensen. Al vanaf de jaren negentig stelde hij een vorm van 'ronde-tafelprediking' voor, waarin het schema van spreker versus hoorders wordt doorbroken door van de prediking een evenwaardige conversatie te maken.

Inmiddels ziet McClure deze noodzaak alleen maar groter worden: in onze wereld is het van uiterst belang om communicatieve ruimte te scheppen waar mensen met elkaar over morele dilemma's in contact treden en de liturgie en prediking vormen zo'n ruimte. In navolging van Habermas pleit McClure daarbij voor waarheid, recht, betrouwbaarheid en schoonheid als ijkpunten in het discours.

Magie

Voor predikers is het houden van een preek of homilie dikwijls een last en vreugde tegelijkertijd. Geloofwaardige prediking is allereerst ambachtelijk en creatief werk, maar het is ook nog eens een persoonlijke investering, soms een worsteling en vaak een geestelijke oefening die het hart van de roeping als theoloog raakt.

God ter sprake brengen, dat kan niet iedereen zomaar. Daar is geestelijk leven en veel gebed voor nodig, alsmede de magie van het gesproken woord en de kracht van de Geest. Kansen genoeg voor een goed woord.

- *Profetische dimensie kan gedijen in een atmosfeer waarin de prediking moreel gezag heeft*

Literatuur

- Arthurs, Jeffrey D. (2017). *Preaching as Reminding: Stirring Memory in an Age of Forgetfulness*. Downers-Grove, IL: IVP Academic.
- Augustinus, Aurelius (2001). *Als lopend vuur. Preken voor het liturgisch jaar 2*. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Richard van Zaalen o.f.m., Hans van Reisen en Sander van der Meijs. Amsterdam: Ambo.
- Florence, A.-C. (2007). *Preaching as Testimony*. Louisville: Westminster John Knox.
- McClure, J.S. (2018). *Speaking Together and with God: Liturgy and Communicative Ethics*. Lanham, MD: Fortress Academic.
- Schade, L.D. (2019). *Preaching in the Purple Zone: Ministry in the Red-Blue Divide*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield Publishing.
- Snider, Ph. (ed.) (2018). *Preaching as Resistance: Voices of Hope, Justice, and Solidarity*. St. Louis: Chalice Press.

Bronnen

- nos.nl/artikel/2277077-de-uil-van-minerva-en-oikofobiewat-zei-baudet-nou-eigenlijk.html
- preekfestival.nl/2019/09/30/kees-van-ekris-overdenking-openingsbijeenkomst-preekfestival/
- trouw.nl/religie-filosofie/lees-hier-de-veelbesproken-preek-terug-die-michael-curry-uitsprak-op-het-huwelijk-van-harry-en-meghan~bde82a17/

Ciska (dr. F.) Stark is directeur Onderwijs van de Protestantse Theologische Universiteit in Amsterdam/Groningen en docent Praktische theologie.
E fstark@pthu.nl

TIPS BIJ HET THEMA

Websites

www.preekwijzer.nl

Online community voor preekvoorbereiding en preekschetsen van uitgeverij KokBoekencentrum.

www.izb.nl

Cursusaanbod preektrainingen en website met homiletische artikelen vanuit de IZB – voor zending in Nederland.

www.tijdschriftvoorverkondiging.org/

Exegese- en preektijdschrift vanuit de Nederlandse Provincie van Franciscanen.

www.lazarus.nl

7x7 tour 2017 met korte vlogs en toespraken over christelijke thema's en cultuur vanuit de Evangelische Omroep.

preekfestival.nl/terugkijken/

Met onder meer een interview van Coen Constandse met ds. Wessel ten Boom over prediking.

www.homiletic.net

Internationale artikelen in tijdschrift van Academy of Homiletics.